

ԹԵՔ ՎԵՐՋՆԱԲԱՐԱՂԱԴՐԻՉՈՎ ԲԱՌԵՐ
ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՄԷՋ
Պատմ. գիտ. թեկնածու Ա. Ա. Ֆիշենկճեան

Հիմնաբառեր: *Թեք* պարզ բառ, բարդ բառ, ածականական կազմություն, բարդության երկրորդ բաղադրիչ, դիրաթեք, կիսաթեք:

Հայոց լեզուի *թեք* միավանկ վերջնաբաղադրիչով բառերը (բարդ կամ յարադիր) շարահիսութեան մէջ հանդէս կու գան ածականական եւ մակբայական կիրարկութեամբ. օր.՝ *թեք բռնել, թեք կտուր, թեք դրուած է, դիրաթեք* եւ այլն:

Այս թեք բայարմատը որպէս ածական կը բացատրուի «շեղած, կոր, ծռած» եւ որպէս մակբայ՝ «դէպի մի կողմ կախուած, որի մակերեսին մի կողմը բարձր է միւսից» իմաստներով:

Հայերէնի *թեք* վերջնաբաղադրիչով բարդ բառերու քննութիւնը սկիզբ առաւ, երբ մասնագիտութեան բերումով կ'ուսումնասիրէինք մեր տրամադրութեան տակ գտնուող փաստաթուղթ մը՝ նուրիումաՍուրիոյ համայնքի պատմութեան: Փաստաթուղթը կ'անդրադառնար թերթի մը հրատարակութեան գծով յանձնախումբի մը կազմութեան, ուր գրուած էր. «Նոյեմբեր 18-ին, (1924 թ.) Կ. Կոմիտէն ընտրեց յանձնախումբ մը ընկերներ Լ. Գարագաշեան, Արամ Սահակեան եւ *միաթեք*, պարտք դնելով անոնց վրայ, միջոցներ ձեռք առնել թերթի հրատարակութիւնը արագացնելու» (ընդգծումը՝ Ա. Ֆ.):

Վերոնշեալ նախադասութեան մէջ *միաթեք* բառը չէր դրսեւորեր այն բառիմաստը, որ տրուած էր Է. Աղայեանի բացատրական եւ այլոց բառարաններուն մէջ: Օր.՝ *միաթեք* բառը՝ Աղայեան կը համարէ ածական խօսքի մաս. հեղինակի համաձայն, *Միաթեք* - (ած.) կը նշանակէ՝ դէպի մի կողմ հակուած՝ կախուած՝ ծռուած, շեղ. 2. թեքուել, մի կողմի վրայ հակուել¹: Ստ. Մալխասեանցի բացատրական բառարանի մէջ չենք հանդիպիր *միաթեք* բառին: Այդ բառը

¹ Է. Բ. Աղայան, Արդի հայերէնի բացատրական բառարան, Ե., 1976, էջ 439:

Ա. Սուքիասեան կը բացատրէ՝ (ած.) «միալանջ /մի կողմի թեքութիւն ունեցող»²:

Միաթեք բառին հանդիպած ենք Հ. Հ. Սարգսեանի «Երկրաբանական տերմինների ռուս-հայերէն բառարան»-ին մէջ, ուր *միաթեք բլրաշար* բառակապակցութիւնը հեղինակը կը բացատրէ, թէ բառը կազմուած է յունարէն մէկ, եզակի եւ klino- «կռանում եմ» բաղադրութեամբ, *միաթեք* (մոնոկլինալ). օր.՝ *միաթեք տեղադրում, միաթեք ծալք*³:

«Հայոց լեզուի հանգաբառարան»-ի մէջ ընդհանրապէս չէ յիշատակուած *միաթեք* բառը. Փոխարէնը մենք կը գտնենք երկու բառ՝ *կիսաթեք* եւ *դիւրաթեք* (իմաստային ոչ մէկ բացատրութիւն)⁴:

Եւ այսպէս, դեգերելով հայերէնի մասնագիտական այլ բառարաններու մէջ՝ կը հանդիպինք *թեք* միավանկ բառի մէկէ աւելի իմաստներու.

ա) *Թեք*, ած. մ. 1) մէկ կողմ հակած՝ ծռած, կողմնակի, շեղակի, շեղ, ծուռ, կոր. 2) (փոխ.) խոտորած, շեղած⁵:

բ) *Թեք*, ած. մէկ կողմ հակած. ծուռ, կոր, խոտոր⁶:

գ) Երեւանի եւ Ջուղայի բարբառներուն մէջ, կը նշանակէ «ծուռ, մէկ կողմ». օր.՝ *գլխարկը թեք է դրել: Սա ուղիղ է, սա թեք*⁷:

ե) *Թեք* - Շեղ, ծուռ, խոտոր (դեպի մի կողմ ծոված՝ կախված), վայրահակ (դեպի ներքեւ հակված), դարիվեր, զարիվեր եւ այլն⁸:

Եզրակացնելով՝ *թեք* բառը որպէս ածական հանդէս կու գայ «շեղած, կոր, ծռած», իսկ որպէս մակբայ՝ «դէպի մի կողմ կախուած, որու մակերեսին մէկ կողմը բարձր է միւսէն» իմաստներով:

² Ա. Ս. Սուքիասյան, Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, Ե., 2009, էջ 770:

³ Հ. Հ. Սարգսյան, Երկրաբանական տերմինների ռուս-հայերէն բառարան, Ե., 1984, էջ 68, 124:

⁴ «Հայոց լեզվի հանգաբառարան», Ե. 1976, էջ 605

⁵ Տե՛ս Ա. Տէր Խաչատուրեան, Հ. Գանգրունի, Փ. Կ. Տոնիկեան, Հայոց լեզուի նոր բառարան, Պէյրութ, 1968, էջ 185; Գ. արք. Ճէրճեան, Փ. Կ. Տոնիկեան, Ա. Տէր Խաչատուրեան, Հայոց լեզուի նոր բառարան, Պէյրութ, 1992, էջ 686:

⁶ Ա. Տէր Խաչատուրեան, Հ. Գանգրունի, Փ. Կ. Տոնիկեան, նշուած աշխ., էջ 185; Պ. վրդ. Ճիզմէ-ճեան, Հայերէն աշխարհաբար լեզուի լիակատար բառարան, Հալէպ, 1957, էջ 393:

⁷ Տե՛ս, Հ. Աճառեան, Հայերէն գաւառական բառարան, Թիֆլիս 1913, էջ 397:

⁸ Ա. Ս. Սուքիասյան, նշուած աշխ., էջ 340:

Թեք միավանկ բառը ստանալով նախաձանց եւ վերջաձանց կը կազմէ անանգաւոր եւ բարդ բառ: *Թեք*-ով կը կազմենք նաեւ այն-պիսի բարդ բառեր, ուր *թեք*-ը մեծ մասամբ հանդէս կու գայ բառասկիզբը, սակաւ են *թեք* վերջնաբաղադրիչով բարդ բառերը.

1961 թ., «Հայկական ԽՍՀ աստիճան»-ի հրատարակումի նպատակով, ԳԱ երկրաբանական գիտութիւններու ինստիտուտի աշխարհագրական բաժինի գիտնականներու նախագիծով, (տերմինաբանական) եզրութաբանական կոմիտէն կը հաստատէ աշխարհագրական, երկրաբանական եւ այլ կարգի մասնագիտական շուրջ 150 բառ ու բառակապակցութիւն եզրոյթ (տերմին).

ա) «Այդ բառացանկին մէջ հայերէն բազմաթիւ եզրոյթներ (տերմիններ), որոնք արդէն գործածութեան մէջ էին. կոմիտէն կ'որոշէ կրկին վաւերացնել իրենց բուն նշանակութեամբ, իսկ երբեմն ալ իմաստային նոր երանգով. ադ բառերու ցանկին մաս կը կազմէր նաեւ *միաթեք* բառը⁹:

բ) Հաստատուած ցանկին մէջ տեղ կը գտնեն քանի մը տասնեակ հայերէն բառաձեւեր, որոնք որպէս եզրոյթներ իրենց նշանակութեամբ դեռեւս նոր շրջանառութեան մտած կամ բոլորովին նոր գործածութեան յանձնարարուող բառեր էին. ցանկին մէջ էր *սակաւաթեք* բառը:

Միաթեք բառին չենք հանդիպած հայերէնի այլ բառարաններու մէջ, ուստի կարելի է եզրակացնել, որ վերը բերուած առաջին օրինակի մէջ յիշատակուած *միաթեք* բառը փոխաբերական իմաստով գործածուած է եւ կը նշանակէ «գաղափարական նոյն հայեացք ունեցող եւ կամ համակիր»: Ուստի կարելի է եզրակացնել, որ *միաթեք* բառը այս նախադասութեան մէջ ունի գոյականական կիրարկութիւն:

Մինչդեռ *թեք* վերջնաբաղադրիչով շուրջ մէկ տասնեակ բարդ բառեր հանդէս եկած են «մէկ կողմի թեքութիւն ունեցող» իմաստով. օր.՝ *միաթեք, դիւրաթեք, կիսաթեք, քառաթեք, զուգաթեք, համաթեք*,

⁹ <https://www.langcom.am/wp-content/uploads/2019/07/Terminology-and-spelling-guide.pdf/>.
Տերմինաբանական և ուղղագրական տեղեկատու

ուղղաթեք, բազմաթեք, եռաթեք, սակաւաթեք, հաւասարաթեք եւ այլն, որոնք շարահիւսութեան մէջ մակբայական ու ածականական կիրարկութիւն ունին.

Միաթեք բառի օրինակներ.

1) ածականական կիրարկութիւն. «Վիրահայոց-Արցախյան *միաթեք* աստիճանաձև բեկորների գոնան, ...»¹⁰:

2) մակբայական կիրարկութիւն. Փոքր Կովկասի արտաքին շարը՝ կազմված միջին բարձրության լեռնաբազուկներից, որոնք *միաթեք* իջնում են դեպի Կուրի դաշտը: Լանջերը *միաթեք* իջնում են դեպի կենտրոն և մասնատված են Մարցա գետի վտակներով:

2) *Դիւրաթեք* բառի օրինակներ¹¹.

«Դիւրաւ ծոռող, ճկուն, ճապուկ. հեշտութեամբ թեքւող». փոխաբերաբար՝ «փոփոխական, փոփոխամիտ». *Դիւրաթեք* լեզու, *դիւրաթեք ճիւղեր, դիւրաթեք* մարդ՝ կամք և այլն:

«Անհաստատ, փոփոխական, փոփոխամիտ» իմաստը՝ Աղալեանի եւ այլոց մօտ: *Դիւրաթեք* բառը ըստ Լ. Խաչատրեանի, *Ճապուկ* ածականի հոմանիշ, ուր կու տան այլ բացատրութիւններ եւս, *դիւրաշարժ, արագ* եւ *ճկուն*¹²:

Այլ օրինակներ՝ «Պոլսէն եկած գնած է, Դամասկոսի *դիւրաթեք* երկաթ» (Գ.Զօհրապ Կեանքը ինչպէս որ է). «կանայք կը տիրապետեն *դիւրաթեք* էրիկներուն խաբելու արուեստին, Ինքը թէւ չէր ուզեր, բայց խաբուեցաւ»¹³: «Ինքնութեան *դիւրաթեք* ըլլալը այս պարագային հարստութիւն մըն է»¹⁴: «Բարձրահասակ տղայ մըն էր, քիչ մը նիհար, *դիւրաթեք* ու ճկուն կազմով» (Լ. Շանթի «Կինը» աշխատութենէն): «Կաղնի չեղայ ես կեանքիս մէջ, / Որ հողմերէ վախ չունենամ:/ Եղայ եղեգ մը *դիւրաթեք*. Որ գեփիւռի շունչէն

¹⁰ <http://www.hven.am/myfiles/files/pdfs/Notifications/LalvarNoy.pdf/>

¹¹ Ա. Վրդ. Կոստեան, Բառգիրք հայերէն լեզուի, Պէյրութ, 1998: Էջ 101: Յ.Թ. Գալայեան, Բառարան գանձարան հայերէն լեզուի, Գահիրէ, 1938, էջ 104:

¹² Գրաբարի ուսումնական բառարան, ձեռնարկին մէջ կը յիշատակուի:

¹³ «Սիոն» (ամսաթերթ), 2015, թիւ 82, էջ 43: [http://tert.nla.am/archive/NLA%20_AMSAGIR/SionE/2015/2015\(10-12\).pdf](http://tert.nla.am/archive/NLA%20_AMSAGIR/SionE/2015/2015(10-12).pdf)

¹⁴ <http://armenianeducation.blogspot.com/2011/11/blog-post.html>,

անգամ / Կը տատանի ու կ'օրօրուի (Թորոս Թորանեան). «կիսաթեք ձգվել է դեպի նա»¹⁵ եւ այլն:

Եզրակացություններ:

1. *Միաթեք* բառը հայերենի մէջ հանդէս կու գայ նաեւ իմաստային նոր երանգով եւ գոյականական կիրարկութեամբ.

2. *Թեք* վերջնաբաղադրիչով շուրջ մէկ տասնեակ բարդ բառերէն քիչերը տեղ գտած են ե՛ւ արեւելահայերենի, ե՛ւ արեւմտահայերենի բառարաններուն մէջ: Ուստի հնարաւոր է առաւել ընդգրկուն յօդուածով ուսումնասիրել այդ վերջնաբաղադրիչով բարդ բառերու բառակազմական, ձեւաբանական եւ շարահիւսական առանձնաշատկությունները:

3. Ուսումնասիրութիւնը մեր կողմէ կատարուած առաջին փորձն է, ուստի հաւանութիւն չունինք զայն ամբողջական համարելու:

Ключевые слова: простое слово *թեք* [tʰecʰ] 'наклонный', составное слово, *прилагательное*, второй компонент составного слова, соответствующие примеры.

А. А. Фишенкчян - Сложные слова, оканчивающиеся на *թեք* [tʰekʰ] 'наклонный' в речи. - Слово *թեք* [tʰekʰ] 'наклонный' грамматически является прилагательным и наречием. При помощи которого образуют новые слова, но их *мало* как в восточноармянских, так и в западноармянских словарях. Их не всегда можно рассматривать как новые слова.

Keywords: simple word *թեք* [tʰecʰ] 'inclined', compound word, adjective, second component of a compound word, appropriate examples.

A. A. Fishenkchyan - Compound Words Ending in *թեք*[tʰecʰ] 'inclined' in Speech. - The word *թեք*[tʰecʰ]'oblique' is grammatically an adjective and an adverb. With the help of which new words are formed, but they are few in both Eastern and Western Armenian dictionaries. They may not always be considered as new words.

¹⁵ http://publishing.yasu.am/files/banber149_1.pdf/